

Cowboybukser

Af Ingeborg Cock-Clausen

»Cowboybukser og cowboytøj er praktisk blåt bomuldstøj, der får alle til at se næsten ens ud uanset køn, politisk overbevisning, religiøs holdning, alder eller økonomisk status«, skriver en 14-årig dreng i 1979 – og en anden dreng fra samme klasse skriver: »For mig skal alt cowboytøj være lavet af det såkaldte blå denim for at være »rigtigt«. Jeg kan f. eks. ikke acceptere hvide cowboybukser som værende »rigtige« . . .«

Begge udtalelser er svar på en spørgeliste om cowboybukser, foreløbig besvaret af en enkelt 8. klasse fra en københavnsk omegnsskole, og begge udtalelser udtrykker en karakteristik af de cowboybukser, vi kender så godt – de blånistrede bukser med markerede sømme og lommer, og jo mere slidte, jo lysere blå.

En vis ensartethed i påklædningen, der nærmer sig en uniformering, kendetegner hver tidsepoke. Således vor egen tid – på gaden, på kontoret, i skolen, i hjemmet bæres en påklædning, der nok fremviser individuelle variationer, der tildels bestemmes af materialer og fremstillingsteknik, men som samtidig afspejler tidens samfundsmæssige forhold. Således også med cowboybukserne.

I tiden efter Første Verdenskrig har modeskabere og designere spillet en væsentlig rolle for dragtens udformning, specielt indenfor kvindedragten, og interessant er det at følge de enkelte dragtformers udvikling og gensidige påvirkninger. Dog langt mere interessant i kulturhistorisk henseende er det at følge en enkelt dragtform som cowboybukserne, som ikke kun er et nutidigt beskedent klædningsstykke, men et klædningsstykke med et historisk perspektiv. De blå bukser er nok det mest kopierede klædningsstykke i verden. I såvel øst- som vesteuropæiske lande samt Japan bliver de oprindeligt amerikanske bukser efterlignet indtil den mindste detalje. De bruges af begge køn, af alle aldre og i alle forbindelser.

Cowboybukserne – dette så almindelige klædningsstykke – er, kort fortalt, syet af blånistret kraftigt kipervævet bomuldsstof, denim. De er syet i et snit, der får bukserne til at sidde tæt til kroppen og således fremhæver en

Cowboybukser, som vi kender dem med de karakteristiske detaljer: det skrå bagstykke, bæltestropper, baglomme med buet stikning, kobbernitter til lommeforstærkning og det fastsyede firmamærke. Reklamefotoграфи.

slank skikkelse. Hvor stoffet slides, opstår der folder med en lettere af-farvning, som normalt ville opfattes som en kvalitetsforringelse. Med til en beskrivelse af bukserne hører også de kraftige stikninger over alle søm-mene, bæltestropper og lommer. En karakteristisk detalje er desuden det skråt tilskårne bagstykke, der er skåret på langs af stoffet med kædetrådene. Det bevirker, at bukserne følger enhver af kroppens bevægelser uden at gabe i livet.

Bukserne kaldes »jeans« i alle lande undtagen i Danmark, og første gang jeg har mødt betegnelsen »cowboybukser« i skriftligt materiale, er i begyn-delsen af 1950'erne, hvor en småbørnspædagog i et interview om børne-

havedragt udtaler: »Min egen lille dreng går også i børnehave. Han bruger cowboy-benklæder af drejl, som piger jo også bruger. De er så tætte, at de kan anvendes både sommer og vinter . . .«, og i 1955 omtales »cowboybukser« første gang i varehuskataloger. Der var da tydeligt tale om praktiske bukser af en kraftig kvalitet bomuldsvare med visse karakteristika, der adskilte dem fra tidens almindeligt brugte bukser: det slanke tætsiddende snit og de markerede stikninger i afvigende farve i sømme og om lommer. Den specielle, blånistrede kvalitet – en indigofarvet, kipervævet denim – blev først almindelig i Danmark i slutningen af 1950'erne. De første cowboybukser herhjemme var således brune, og senere solgtes sorte bukser med gule stikninger. Midt i 1950'erne var importen fra Amerika stærkt begrænset; danske og svenske firmaer satte selv en produktion i gang, og først da de store amerikanske cowboybuksefirmaer for alvor satsede på det europæiske marked, blev den blå farve dominerende.

1950'erne

Ser man tilbage på de dragtformer, der brugtes i 1950'erne, årene efter Anden Verdenskrig, sker der netop i de år store forandringer i såvel dragt som dragtbrug. Konfektionsindustrien har helt overtaget fremstillingen af de enkelte dragtformer, og man kan konstatere kraftig nedgang i antallet af skræddere og dameskrædderinder. Af stretch-stoffer fremstilledes lange bukser, terylene anvendtes til mandsbukser med permanente pressefolder og til nederdele med permanente pliséer, og skjorter af nylon gjorde stryging unødvendig. Udviklingen af kunstfibre medførte dels en fremstilling af en billigere metervare, dels lettelser for den enkelte husstand ved vedligeholdelse og efterbehandling af tøjet. De syntetiske fibre, nylon, terylene og acryl gav dog samtidig stofferne en noget »kunstig« overflade. Karakteristisk for tiden var nye udgangspunkter for æstetiske vurderinger af materielle værdier. Der var en begyndende interesse for det enkle, det oprindelige, det sunde, miljøet omkring tingene blev studeret. Der var interesse for værktøj og redskabers form og funktion og for funktionelt og praktisk tøj, der som værktøj er smukt, selv når det slides. Cowboybuksernes materiale ejede denne eftertragtede værdi, og bukserne selv symboliserede en ny livsstil.

En fokusering på ungdommen i disse år understregedes af indførelsen af størrelserne 36 og 38 indenfor konfektionen. Varehuskataloger fra begyndelsen af 1950'erne fremhæver amerikanske nyheder og indfører det amerikanske teenage begreb. Der annonceres med amerikansk-inspireret tøj til både voksne og børn, dog først og fremmest domineret af tøjet til teenageren. Terminologi og snit viser en anglo-amerikansk påvirkning som

golfer-sæt, college-mode, kjole med amerikanske ærmer, T-shirts og Monty-sæt, jigger, armypjækkert og scootertøj, duffelcoat og autocoat. De løst hængende, strikkede trøjer gav mere bevægelsesfrihed, og samtidig understregede de snævrere bukseben den unge skikkelse. Bukser blev dagligpåkledning for en stor gruppe kvinder, fortrinsvis blandt ungdommen. Ny er betegnelsen »fritid« i forbindelse med skjorter, bukser og kjoler, og den peger på en øget fritid med mulighed for aktiviteter, der igen viser sig i større dragtdifferentiering. Brugen af cowboybukser glider naturligt ind i denne sammenhæng, hvor børn og unge mennesker brugte bukserne til sport, fritid og praktisk arbejde. Cowboybukser solgtes sammen med bukser af fløjls og bukser af helanca-stretch til fritidsbrug.

Selve den sytekniske detalje at sammensy to stoflag med en markeret stikning – en kapsøm – er en nødvendig teknik ved sammensyning af kiper-vævede bomuldsstoffer. Ved at sy sømmen som kapsøm undgås udtrevling af stoffet, og selve arbejdsgangen ved samlebandet udføres med specialtrykfod på symaskinen. Anvendelse af kapsømme på shorts, spejderbukser og sportsskjorter understregede det sporty og ungdommelige.

1960'erne

Det følgende tiår – 1960'erne – viser en accept af cowboybuksemoden af større grupper i samfundet, både aldersmæssigt og socialt. I enkelte håndværksfag som blikkenslagerens og elektrikerens bruges cowboybukser som dagligt arbejdstøj til lærlingen. Som fritidstøj anvendes de nu ikke kun af helt unge mennesker. Indenfor borgerligt miljø bruges cowboybukser til bilvask om søndagen, til fisketuren eller i sommerhuset. Blandt ungdommen er bukserne helt accepteret til skolebrug og dagligt brug. Kravene til kvalitet steg, og Forbrugerrådet følte sig foranlediget til at sætte en undersøgelse i gang i 1965 af cowboybukser af 17 forskellige fabrikater, såvel danske som udenlandske.

Konkurrencen om det europæiske marked er hård blandt de amerikanske producenter, og Levi's kommer i begyndelsen af 1960'erne med cowboybukser i sandfarvet twill. I løbet af tiåret bliver det almindeligt med cowboybukser i mange farver og kvaliteter, fløjls bliver dominerende efterår og vinter, mens bomulden bruges forår og sommer.

Ungdommens interessefelt er i høj grad orienteret mod England og engelsk popmusik, specielt The Beatles. De var klædte i snævre bukser, nogle i cowboybukser, tøjet var til at bevæge sig frit i, halvslidt, skødesløst og lige modsat det elegante tøj, musikere almindeligvis optrådte i. Den unge mode fra England med centrum i Carnaby Street i London var toneangivende i de vesteuropæiske lande.

Firmamærke fra Levi's cowboybukser. Den gamle tekst om de stærke bukser trykkes på læder eller papir og bruges i nutidens reklame og ved salg, jvfr. det fastsyede firmamærke i billede 1. Ved at anvende denne gamle reklametekst og lay-out lægges yderligere en kvalitet til varen – en vis tidløshed i forhold til senere etablerede firmaer.

Samtidig ses andre påvirkninger i cowboybuksernes udformning. En tendens til overdrivelse af enkelte fænomener kommer ofte stærkest til udtryk gennem dragten. Cowboybukserne udskiftedes ikke ved stærkt slid, tværtimod fremhævedes sliddet ved frynsning af den nederste kant, lapninger i afvigende farve, strikkede og hækledede pyntelapper og mærker blev syet fast overalt o. s. v. Ungdommen finder sit tøj i tidligere skibsprovianteringsforretninger og militære overskudslagre, fodtøjet er ørkensandaler og træsko, trøjerne store og voldsomme, håret bliver længere, og flere anlægger skæg. Modenyheden cowboybukser blev af den ældre generation betragtet med en vis skepsis og fremstod som et foragtet klædningsstykke.

Denne udvikling er interessant set på baggrund af den almene højkonjunktur, der prægede samfundet, og som i særdeleshed gav sig udtryk i beklædningsbranchen. Antallet af tøjbutikker øgedes betragteligt netop i 1960'erne, og den enkelte husstands stigende forbrug og udgifter til tøj skal ses i forhold til den lavere pris på de enkelte beklædningsgenstande.

1970'erne

I 1970'erne integreredes cowboybukserne helt i den daglige dragt og mistede dermed nyhedens interesse. Bukserne påvirkedes af moden, og snit og materiale ændredes i takt hermed. Bukserne forvaskedes af producenter og detailhandlere for at se slidte ud, straks de solgtes. Kassebukser og bukser

med V-skæring ved knæet, bukser af lyseblå scrubbed denim med flonelslignende karakter og bukser med buksevidde som sømandsbukser eller med bukseben som rør. Bukser uden det skrå bagstykke, bukser med læg og seler, buksenederdele, cowboynederdele. Cowboybukserne blev til cowboytøj, hvori indgik nederdele, veste, jakker, skjorter, kasketter o. s. v. I arbejdsdragten indenfor håndværks- og industrifagene var der ligeledes tale om integration. De børn og unge, der brugte cowboybukser i 1950'erne og i 1960'erne, fortsatte med at bruge dem, således at tredje fase i innovationsprocessen omfatter alle aldersgrupper. Spredningscentre er København, Århus og Ålborg.

Man kan spørge, hvordan det kan være, at cowboybukserne står så centralt i nutidens dragt og de nærmest forudgående 25–30 år som ingen anden dragtform? Spredningen af disse bukser viser et næsten »klassisk« forløb – spredning af en nyhed, accept, optagelse og brug af samme, og så fremdeles. Én forklaring kan være producenternes evne til at udvikle modeller i takt med tidens mode, en anden, at cowboybukser i kraft af deres materiale giver associationer til arbejdstøj og således gør dem egnede til at fremstå som en form for basisdragt. Hvordan forholdt det sig i Amerika, det land hvorfra cowboybukserne oprindeligt kom?

Amerikanske cowboybukser/jeans

Allerede i 1930'erne i tiden efter Første Verdenskrig brugtes i Amerika cowboybukser til arbejdsbrug. Farmerne var den befolkningsgruppe, bukserne fandt størst udbredelse iblandt. Arbejdstøj, kitler og overalls, syet i blå og khaki bomuldsvarer brugtes desuden indenfor industrifagene, hvor det beskyttede den daglige dragt. Kitler var desuden arbejdsdragt til husligt arbejde. Efterhånden som den private husholdning klarede sig uden lejet hjælp, afløstes kitlen af lange bukser, slacks, som var blevet almindelige til sport. Kort før Anden Verdenskrig blev de californiske akademikergrupper formidlere af blue-jeans-moden til den øvrige amerikanske ungdom.

Fra Amerika til Europa

De tre største firmaer, der sideløbende med deres produktion af arbejdstøj leverer cowboybukser til både det amerikanske og det europæiske marked, overgik hinanden i reklamekampagner. Wrangler optog først fabrikationen af jeans i 1945 og satsede bevidst på det enorme teenage marked, der skabtes lige efter Anden Verdenskrig. Wrangler var desuden først med en speciel pigemodel i slutningen af 1950'erne. Selve ordet »wrangler« betyder forøvrigt det samme som ordet »cowboy« – en mand, der passer kvæget

på en ranch. Firmaet Lee, der foruden arbejdstøj optog fabrikationen af cowboybukser lige før og under Anden Verdenskrig, fik hjælp til udformning af bukserne af Amerikas berømteste rodeo-cowboys, så de mindste detaljer kunne tilfredsstille kundernes krav. Levi's omlagde også sin fabrikation, så den helt kunne konkurrere om teenagerens gunst. Man mente, at folk rigtig fik øjnene op for western style ved verdensudstillingen i 1939, hvor folk fra den østlige del af Amerika lærte den vestlige del at kende. Cowboybukserne blev først eksporteret efter Anden Verdenskrig, og kendskabet til dem formidledes sandsynligvis gennem de amerikanske tropper, der var udstationeret i Europa. De kunne købe Levi's gennem militærdepoterne, og dette amerikanske »look« skabte hurtigt mode. I løbet af 1950'erne kom eksporten i gang, og den er vokset med rekordagtig tempo. Alene Levi's tidoblede sin eksportomsætning til det europæiske marked af jeans i western style fra 1954 til 1961. I løbet af 1950'erne fremstillede de jeans i lyseblå denim, og i 1960 kom Levi's i sandfarvet twill. De kaldtes White Levi's. Denne betegnelse indgik i en populær sang, indsunget på grammofonplade, og firmaet Levi's fulgte hurtigt efter med et enormt salg af bukserne. White Levi's dannede overgangen til cowboybukser i mange forskellige farver og kvaliteter som f. eks. fløjl og canvas, dog stadig i samme snit som de ældste blue denims. Alle tre firmaer lægger i deres reklame vægt på den unge mellem 13 og 18 år og henvender sig til ungdommen både ved annoncering i blade og film, men også ved dannelse af klubber, etc. I annoncerne understreges ungdommen ved valg af fotomodellerne og det, de beskæftiger sig med på billedet, motorsport, musik, etc. Den ledsagende tekst fremhæver de unge linier, de unge farver, og det understreges, at de vil vise Europa »the American way of life«.

Baggrunden for denne interesse for western style og blue denims må ses i hele den mytedannelse omkring cowboys, pionertiden og the wild west, som cowboybukseproducenterne arbejdede udfra.

Myten om cowboy'en

Ældre tiders opfattelse af cowboy'en er i datidens litteratur om cowboys og the wild west farvet og uegal og må som kilde betragtes med skepsis. I mange tilfælde romantiseres cowboy'en og hans arbejde, og han beskrives som en heltetype med forskellige idealtræk. Andre forfattere fremhæver det rå, det vilde og barske liv, den skydelystne og drikfældige fyr. Egentlige dragtbeskrivelser forekommer kun i enkelte beretninger, hvor ældre cowboys fortæller om det tidligere erhverv.

Nyere tids opfattelse af cowboy'en må ses som en videreudvikling af mytedannelsen fra slutningen af 1800-årene, båret frem af den begyndende

underholdningsindustri med tidens sans for dramatisering og romantiseren af fortidens begivenheder. I ti-årene efter århundredskiftet drog Buffalo Bills kæmpecirkus rundt med dramatiserede shows over the wild west med dens befolkning af indianere og cowboys og fremviste voldsomme episoder udkæmpet på hesteryg med deltagelse af flere hundrede artister – shows, som fortsatte i den begyndende filmindustri. Hollywoods cowboy i de utallige westerns fra 1930'erne og i tiden frem fastholdt og forstærkede myten. Én af årsagerne til en sådan mytedannelse må søges i selve identifikationsproblematikken. Den amerikanske nations selvfølelse afspejlede sig i interessen for pionertiden i 1700- og 1800-årene, cowboy'en blev et symbol på det stærke, barske og romantiske, og landet – the wild west – det oprindelige, hvor amerikanerne fandt en identitet. Nutidens billede af den amerikanske cowboy er formet af westernfilm og wild west shows snarere end af forrige århundredes virkelige cowboy, og ud fra denne myte tilrettedes produktion og salg af cowboybukserne.

Den amerikanske cowboy

Hvordan så egentlig den oprindelige cowboy ud? Hvem var han, og hvordan gik han klædt? Landet Amerika prægedes i forrige århundrede først og fremmest af migration med deraf følgende bosætning af den vestlige del af USA. Én af de vigtigste forudsætninger var en række jordlove i 1860'erne, der frigav jord til bebyggelse og opdyrkning. I løbet af århundredet opstod og udvikledes en række lokale samfund, hvis vigtigste næring var udnyttelse af de uhyre landområder til kvægbrug, og de mænd, der passede kvæget, var cowboys og wranglers. Østamerikanske, engelske og franske handelsmænd, jægere og rejsende var de første, der tog jorden i besiddelse. Med hensyn til deres dragt optoges enkelte detaljer fra indianernes som mokkasiner, skindfrakke, etc.

Fotografier fra sidste halvdel af forrige århundrede af både kendte og ukendte borgere, af minearbejdere, guldgravere, pelsjægere, soldater og cowboys understreger, at, bortset fra cowboy'ens dragt, var der meget få forsøg på funktionelt at tilpasse dragten til arbejdet eller omgivelsernes behov. Mændene i de afsides beliggende egne bar – som i Europa – frakke og bukser i tidens snit, syet i mørkt uldent stof, dertil stivet skjorte og høj hat.

Cowboy'ens arbejdsdragt var funktionelt afpasset og sammensat til arbejdet på hesteryggen i vanskeligt terræn og til vanskeligt klima og bestod fra 1870'erne af en uld- eller bomuldsbluse, snævre bukser af kraftigt bomuldsstof eller af skind, en skindvest med frynser, halstørklæde, som anvendtes under støvstorme som beskyttelse for mund og næse, handsker

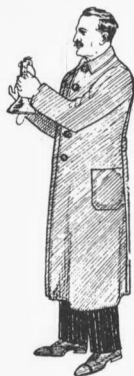
Cowboys fra 1870'erne. Dragtens enkeltdele – den uldne skjorte, vesten og bukserne med seler – er tidens almindelige daglige mandsdragt, men kombinationen af enkeltdelene som her med tørklædet og den bredskyggede hat gør den til en funktionelt tilpasset dragt. Efter Douglas Gorsline: What people wore. New York 1952.

Nr. 3644. Jakke af ægteblaat, prima Maskintøj. Pr. kun 6,45.
Nr. 3645. Benklæder, samme Stof. Pr. kun 5,50.

Nr. 3646. Jakke af hvid, svær Ravndug. Pr. kun 5,80.
Nr. 3647. Benklæder, samme Stof. Pr. kun 5,80.

Nr. 3648. Kittel, en hel Frakke af drapfarvet Satin. Pæn og let Beskyttelse for hele Personen ved alt Arb. Pr. kun 12,50.

Nr. 3649. Kittel af blaat prima Maskintøj. Solides Overtræksfrakke til alt grovere Arbejde. Pr. kun 10,50.

Nr. 3650. Overalls af blaat Maskintøj. Let, stærk, billig, praktisk Arbejdsledning for alt Arbejde. Pr. kun 6,50.

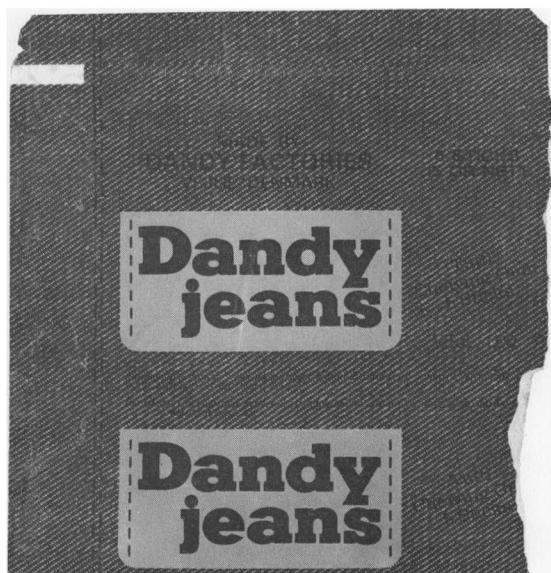
Announce for arbejdstøj syet i Danmark. Overall, kittel og sættet bestående af jakke og bukser er syet af blåt maskinstof. Stoffet kunne også købes i metermål til arbejdstøj og arbejdsforklæder. Katalog fra Daells Varehus fra 1923-24.

som beskyttelse mod krat og torne og sliddet af træk fra rebet, Stetson-hat med bred skygge som beskyttelse mod voldsomme regnskyl og brændende sol, buksebeskyttere, støvler, frakke, sporer, sadel, våben og tæppe. Bukserne var syet i kraftigt bomuldsdenim.

De mange betegnelser på henholdsvis cowboy'ens arbejdsdragt og læder-tilbehør som sadel og patronbælte, der er afledt af spansk terminologi, peger på det nære slægtskab mellem den tidlige spansk-mexikanske vaquero (af vaca, spansk: ko) og den amerikanske cowboy.

Levi Strauss, en østrigsk handelsmand, startede i 1850'erne en beskeden fabrikation af arbejdsbukser, først syet af kraftig sejldug, senere af denim i en mørk indigoblå farve. Bukserne – Levi's – blev efterhånden kendte som stærke og solide til alt udendørs arbejde, og for at gøre dem ekstra holdbare forstærkedes udsatte steder som f. eks. lommerne med kobbernitter, en ide, der patenteredes i 1870'erne. De to ældste par eksisterende Levi's findes på The Smithsonian Institution i Washington; de opgives at være syet i 1873. Det ene par er syet i rødbrun canvas, det andet par i brunt. De brune bukser er forsynet med kobbernitter, og baglommen har samme buede stikning, som vi kender den i dag.

Den begyndende konfektionsindustri udviklede sig hastigt i sidste halv-

Emballage til tyggegummi. Indenfor forskellige industrier har cowboybuksemoden fået indflydelse på emballagen af forskellige varegrupper. Cowboybuksesymbolet er overført til alt fra deodorantemballage til biler.

del af 1800-årene. Symaskiner, tilskærermaskiner og andre mekaniske hjælpemidler gjorde det muligt at skaffe uniformer til borgerkrigens soldater, og efter krigen fulgte den enorme efterspørgsel efter civilt tøj. Uld- og bomuldsfabrikker lå i nærheden af New York og Boston, som naturligt blev midtpunkt for fremstillingen af billigt arbejdstøj. Salget af arbejdstøj – og blandt det Levi's bukserne – via postordrekataloger til fjernereliggende egne resulterede i stigende produktion og lavere priser.

Cowboybukser som forbrugsvare

De samme principper, der lå bag de funktionelle bukser – den praktiske denim i kipervævningen, snittet, de solide stikninger og forstærkninger – gjorde det naturligt, at »maskintøjet«, som stoffet senere kaldtes i Danmark, lå til grund for alle former for arbejdstøj, kedeldragter, overalls, jakker og bukser – dragter med en praktisk funktion, hvor snit og materiale forblev uændret indtil den dag, da funktionen ændredes. I 1970'erne ændredes således arbejdstøjet i detaljer med tydelig påvirkning fra cowboybukserne. Indenfor kvindedragten er anvendelse af bukser ikke kun forbeholdt de yngre aldersgrupper. I tiden fra mellemkrigsårene til nu blev større procentdele af arbejdere i industrifagene kvinder, og bukser blev for en stor gruppe dagligt arbejdstøj. Udviklingen var så småt i gang før Anden Verdenskrig, men cowboybukserne fremskyndede den. Den direkte kon-

sekvens heraf var nødvendigvis, at brug af nederdel/kjole tilsvarende gik ned. Disse forhold blev særlig mærkbare for den danske konfektionsindustri i 1970'erne. Produktionen af strømpebukser og damekonfektion faldt, dels som følge af den udbredte buksemode, dels som følge af billigere importvarer fra lavprislande, skjorter fra Hong Kong og Taiwan, konfektion syet i Østeuropa, Portugal, Irland og Skotland, alle lande med lavere lønniveau.

Nationaløkonomisk har etableringen af Danmarks største producent af cowboybukser i Nordjylland, datterselskab af et britisk selskab, haft betydning for den lokale egnsudvikling, hvor lokaliseringsfaktorer blandt andet var stor arbejdsløshed og tyndt befolkningsunderlag. Og konkurrencen er hård i kampen om markedet. Store reklamebudgetter øger detailomsætningen, hvor en hel modeindustri i sin markedsføring af bukserne appellerer til den unge aldersgruppe og dens købekraft. Cowboybukser sælges i dag fra manufakturforretninger, stormagasiner, modebutikker, kædebutikker indenfor købmandsbranchen, specialbutikker for cowboytøj samt fra butikker, der udelukkende handler med cowboybukser. Allerede i slutningen af 1960'erne øgedes antallet af specialbutikker indenfor herreekvipering og damekonfektion.

Hvor cowboybukser i østeuropæiske lande i dag sælges fra åbne salgsboder på lokale markeder sammen med andet dagligtøj, kendes eksempler på sortbørssalg få år tidligere. De amerikanske bukser var, foruden at være en mode ungdommen ville følge, et symbol på den vestlige verden. Hvorfor netop Holland og Danmark hører til de lande, hvor der er det største salg og forbrug af cowboybukser, må ses i forbindelse med andre samfundsmæssige ligheder.

Den kommunikative funktion

De nævnte besvarelser på en spørgeliste om brug af cowboybukser af 14-årige skoleelever peger trods det kvantitativt beskedne materiale dels på grupperdannelser med opinionsledere i spørgsmål ikke kun om påklædningen, men i lige så høj grad om interesseområder. Dels peger svarene på andre faktorer, der influerer på den unges adfærd som forbruger som f. eks. massemedierne og deres påvirkning. Om man går i Jesusjeans, sorte diskobukser eller i bukser med vide ben og pyntekant afhænger af, hvilken gruppe man tilhører. I 1950'erne og 1960'erne havde det at gå med cowboybukser betydning, i slutningen af 1970'erne er interessen flyttet fra selve bukserne over på mærker og »navne«, lommedetaljer og knapper. Gruppeidentifikation sker via detaljer, der opfattes af den enkelte indenfor gruppen.

Vores hverdag er fyldt med påvirkninger af visuel art med meddelelser, som formidles til os ved billeders forskellige indhold. De danske Statsbaner bruger cowboybukserne til at illustrere nutidens ungdom i en plakat, der informerer om billige ungdomsrejser. Plakaten med symbolet på ungdommen – de blå bukser og derover den røde rygsæk – udsendtes i 1979 og hænger på alle jernbanestationer. Plakaterne med henholdsvis Mona Lee og Jesus jeans er medtaget som eksempler på producenternes salgsmetoder. De spiller i deres motiver på det genkendelige og det overraskende og samtidig på de let chokerende momenter i billedernes indhold. Det »klassiske« portræt, den verdensberømte Mona Lisa er blevet til den verdensberømte Mona Lee med den klassiske cowboyjakke. Pigebagen med de meget korte afklippede cowboybukser virker næsten blasfemisk i forbindelse med firmanavnet Jesus jeans. Der spilles bevidst på forbrugernes borgerlighed og appelleres til den ungdom, der tør . . .

Arbejdsdragt/modedragt

Såfremt en årsag til cowboybuksemodens stabilitet må søges i cowboybuksernes lighed med arbejdstøj med hensyn til snit og materiale, vil det være naturligt kort at ride den historiske udvikling af arbejdstøjet op. Omkring århundredskiftet havde de egentlige faghåndværkere en arbejdsdragt, som i det væsentligste var udviklet ud fra funktionelt bestemte hensyn. Indenfor industrifagene bestod arbejdsdragten hovedsagelig af almindeligt dagligtøj suppleret med en beskyttende kittel eller bomuldsjakke eller bare

et forklæde. Det samme gjaldt indenfor servicefagene. Overall og kedeldragt vandt langsomt frem som en beskyttelses- og arbejdsdragt. Embedsstanden var for de fleste etaters vedkommende uniformerede.

Arbejdstøj har gennem århundrederne kun undergået få ændringer. Samtidig viser dragthistoriske analyser ældre retarderede dragtformer i arbejdsdragten. Den dragt, man havde på, når man ikke arbejdede – nedenfor i oversigten kaldet modedragten – var udsat for større eller mindre ændringer efter skiftende tiders stil. Men først i dette århundrede har arbejdsdragten og modedragten nærmet sig hinanden, og en gensidig påvirkning finder fortsat sted. Western-moden har således påvirket den gamle håndværkeroverall: et snævrere snit, mens arbejdsdragten har påvirket modebukserne: overall-smæk, hammerslynge og lommer til værktøj. Årsagen kan måske søges i den større tilgang til håndværksfagene af piger, der går i lære, blandt andet indenfor malerfaget, og som ønsker smartere og slankere snit i deres arbejdsdragt – en tendens, der hurtigt følges op af de konfektionsfirmaer, der syr arbejdstøj.

Den skematiske oversigt (side 89) viser den gensidige påvirkning mellem modedragten og dragten til fritid. I 1960'erne ændredes således modedragten mærkbart med vigtige detaljer som gylp i kvindedragtens bukser, og nederdele, der lukkedes med lynlås midt bag eller midt for i stedet for i venstre side. Pyntestikninger med tråd i afvigende farve var også en karakteristisk detalje, der understregede det sporty og det ungdommelige i dragten. I 1970'erne sker påvirkningen den modsatte vej. Cowboybukserne til fritidsbrug er udsat for modeændringer, der viser sig i ændret snit, som kassebukser og de skiftende fodvidder er eksempler på. De blev nu lige så ofte syet i fløjl og andre stoffer og andre farver, men betegnelsen cowboybukser er den samme. Samtidig kan man i slutningen af 1970'erne konstatere en fornyet interesse for 1950'ernes ungdomsmode, hvor ungdommens idoler som Elvis Presley og James Dean angav stilen med de stramme bukser og gummiskoene. Med i billedet hører nu foruden de stramme cowboybukser, rørbukser og frølår eller posebukser gummiskoene og diskostilen med blanke stoffer, begge inspireret af amerikanske film. Desuden findes en anden retning, hvor de enkelte dragtformer er inspireret af sportstøjet.

Cowboybuksefirmaerne markedsfører ungdommens tøj i deres »jeansprogrammer«, der foruden cowboybukserne omfatter alt fra sweatshirts og T-shirts til hættetrøjer, kondisko og dunjakker. Tendensen er tydelig en tilkendegivelse af cowboytøjet som eksponent for det tøj, man har på både ved sportsaktiviteter og i ungdomsklubber og diskoteker.

Cowboybuksemoden blev en fællesnævner for de tre dragtbegreber, og her skal forklaringen på dens store udbredelse og stabilitet måske søges. Dragten til hverdag, skolebrug og arbejdsplads kunne være cowboybukser,

	Dragt til arbejde	Dragt til fritid	Mode-dragt
1930'erne	overall kedeldragt kittel forklæde	havearbejde hobbyarbejde	
		cykelsport skisport tennis	bukser til kvinder
1960'erne			
eksempel:	cowboybukser	cowboybukser	cowboybukser
		detaljer: lommer gylp stikninger snit	modebukser nederdele
1970'erne		mode- cowboybukser	detaljer: snit benvidde materiale farve

Skematisk oversigt over gensidige påvirkninger arbejdsdragt og mode-dragt imellem. Dragt til fritidsbrug har været formidlende i den gensidige påvirkning. Pilene angiver retningen af påvirkningen.

og dragten til mere ceremonielt brug som fest, teater, konfirmation o. lign. kunne også være cowboybukser. Cowboybukser indgik såvel i skolebarnets tøj som i folketingsmandens. Cowboybukser blev ikke bare en del af en dragt, de blev et begreb, og de signalerer en ungdommens livsstil.

Vi står da her ved begyndelsen af 1980'erne med et klædningsstykke, som vi kalder cowboybukser, og som bare er ét ud af mange, vi kan vælge imellem. For 30 år siden kendte vi dem ikke. Fra at være en nyhed brugt af en snæver kreds og anvendt ved få lejligheder er de blevet et fuldt integreret klædningsstykke med tilsvarende udvidet funktionsområde. Denne udvikling har da også haft konsekvenser for andre klædningsstykker, deres udformning og brug, som f. eks. arbejdstøj. Disse ændringer i dragtbrug

påvirker ikke kun udformningen af de enkelte klædningsstykker, men kan direkte og indirekte påvirke konfektionsindustrien og dennes dispositioner.

Noter:

Til artiklen er følgende kildemateriale blevet anvendt: Kataloger fra Daells Varehus og fra Magasin du Nord, dags- og ugepresse, tekstil-fagtidsskrifter og ungdomsblade. Endvidere er der ført korrespondance med firmaerne Levi Strauss & Co. og Blue Bell (Wrangler) i USA, og der er foretaget interviews med grossister og detailhandlere. En spørgeliste om cowboybukser er foreløbig besvaret af en 8. klasse fra en skole i Københavns omegn.

Summary

Blue Jeans

This paper discusses the innovation of the blue jeans fashion since it appeared in Denmark for the first time in the mid-fifties. The dissemination shows a 'classical' development covering in the first decade acceptance among children and young people who used them for school and leisure. A new focus on youth was accentuated by the introduction of the American teen-age concept, and an Anglo-American influence is traceable in the clothing and cut terminology of the time. Furthermore, trousers became the everyday wear of large groups of women. The use of the term 'leisure' is new in connexion with individual types of clothes. The 1960's saw an accept of the blue jeans from even larger groups of society, agewise as well as socially. The impulses came from England, and English pop musicians such as The Beatles had a great influence on the introduction of the fashion. In the course of the 1970's blue jeans came into common use. The background for this development can be found in America, the homeland of the blue jeans, where they formed part of the functional clothes of the American cowboys as they were in the second half of the last century. The Pre-conditions of the diffusion and acceptance of fashion were present. The incipient ready-made clothing industry developed rapidly in the second half of the 19th century. Sewing machines and other mechanical aids made it feasible to produce clothing which could be sold via mail-order catalogues to the most distant parts of America.

The cowboy's working trousers gradually came to be worn as the daily working clothes in farm work. A certain formation of myths centering upon the American cowboy, the pioneer days, and the Wild West was introduced by a growing entertainment industry at the beginning of this century. The cowboy became the symbol of what was strong, tough and romantic, and the country – the Wild West – of what was original, of something in which the Americans found an identity. World War II Californian university people were instrumental in setting the fashion in blue jeans to the rest of the American youth, and in the period after the Second World War blue jeans were exported to Europe. The paper also discusses the influence of the blue jeans fashion, partly on working clothes, partly on fashionable clothing plus their reciprocal influence. Blue jeans have become the common denominator of the three categories of clothing – working clothes, informal clothes and fashionable clothes – and perhaps this is where the explanation of the spread and stability of the blue jeans fashion can be found. Blue jeans have become a concept, and signal the life style of youth.

Den store Udfejelsesfest

17.–18. januar 1772

Om førindustriel, folkelig protest i 1700-tallets København

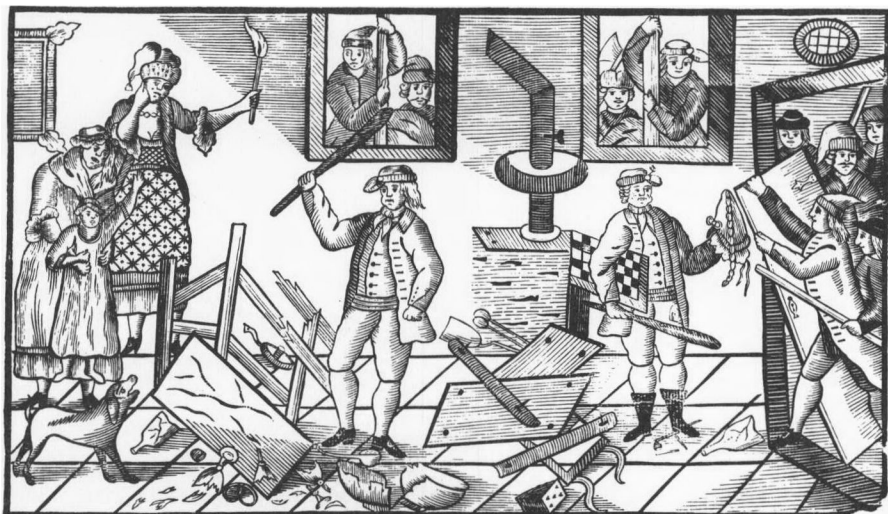
Af Henrik Stevnsborg

Struensee-kuppet

Tidligt om morgenen den 17. januar 1772 blev Danmarks faktiske diktator, grev J. F. Struensee, kuppet. Og samme dags formiddag lod de nye magthavere, d. v. s. juntaen omkring enkedronning Juliane Marie, arveprinsen og Ove Guldberg, kong Christian 7. paradere i en fløjlsvogn, forspændt otte hvide heste, for at dokumentere, at nu var han »befriet«. I Københavns gader slog jublende menneskemasser sammen om vognen, hvor kongen sad, ligbleg og rædselsslagen (1). Natten imellem den 17. og 18. januar 1772, da militæret havde bragt den styrtede kabinetsminister og hans tilhængere bag lås og slå, var folkemasserne stadig på benene, og byens gader blev hærget af voldsomme uroligheder. Under disse blev et halvhundrede af byens såkaldte »frøken- eller punchekontorer«, d. v. s. mistænkelige og anløbne værtshuse og bordeller, stormet og raseret. Blandt dem, der sympatiserede med det skete, fik urolighederne kælenavnet »Den store Udfejelsesfest«.

Udfejelsesfesten, historiografisk set

Denne Udfejelsesfest er alene inden for det sidste tiår blevet skildret i flere fremstillinger af Struensee-epokens historie. Blandt andet er det sket i udgivelser, som fremkom for at markere 200-års jubilæet for greverne Struensee og Brandts effektfulde lemlæstning og henrettelse på Fælledens uden for København den 28. april 1772 (2). Men forsøg på at nå til en dybere forståelse af, *hvad* det egentlig var, der skete under Udfejelsesfesten, leder man forgæves efter. I det følgende skal dette forsøg gøres. Udgangspunktet er det diffuse kildemateriale, som er bevaret fra samtiden, og der rundes – mere teoretisk – af med baggrund i George Rudés forskning i »the crowd's« aktioner i 17- og 1800-tallets europæiske metropoler Paris og London (3).

Afbildning paa den store Udfeielses-Fæst i Kiøbenhavn,
Ratten imellem den 17 og 18 Januarii 1772.

Den store Udfeielsesfest i samtidig gengivelse.

Den fysiske vold

Hvor mange, der faktisk tog del i Udfeielsesfesten, vides ikke. Et dækkende handlingsreferat af begivenhederne kan heller ikke gives. Dertil var forløbet for komplekst; for mange ting skete på én gang. Men volden, det overlagte og systematiske hærværk, er velbevidnet.

På et samtidigt skillingsstryk ses en dør blive flået af hængslerne, mens folk maser ind; et gulv overstrøet med ituslået inventar; en splittet kakkelovn; en køllebevæbnet mand, som maltrakterer et bord (se illustrationen). Og om hærværket på Gabels – den senere Efterslægtens – gård på Østergade, hvor starten til hele aktionen formentlig gik ved 18-tiden, og hvorom der gik rygter, at stedet skulle indrettes til et luksusbordel under Struensee og dronningens personlige protektion (4), skriver en af dem, der var med: »[Man] saa . . . strax mængten at velte ind, klynge sig op i Vinduerne, og slog alt hvad der fantes i smaae . . . [således at] i alle gange sidder icke en Splint af Karmene i [;] Betræk [;] Paneel, Gulvet, Kakkellovne blev borte at der nu intet findes« (5).

I det hele taget blev der gået effektivt til værks. »Men hvad har vel denne rasende Sverm ladet blive tilovers for Eder? [spørger de stormede bordel- og værtshusholdere retorisk]. Intet. Ei Vinduer, Porte, Døre, Borde, Stole, Skabe, Sænge, Klæder, Kakkellovne, Kaminer, Lofter, Gulver, Trapper,

»The Tar's Triumph«. Stik som skildrer en bordelstorm i London 1749. Sammenlign med stikket fra Udfejlsesfesten. Gengivet med tilladelse fra British Museum.

Panelværk, Tapetserier ... intet uden Stenene i Murene bleve staaende« (6).

De stormede bordeller

Skillingstryk og trykkefrihedsskrifter i stort tal (7) fastholdt i den følgende tid nattens begivenheder. Herigennem kunne befolkningen rekapitulere dem igen og igen og enten mindes egen indsats eller gyse over det uhørte. To af disse trykkefrihedsskrifter skiller sig ud fra de øvrige ved – i lighed med en upubliceret »dagbog«, ført af trykkefrihedsskribenten Søren Rosenlund – at indeholde systematisk og gadevis sammenstillede kataloger over de personer og lokaliteter, der var mål for urolighederne (8). Straks virker disse lister som den rene og skære fiktion med deres maniske opremsning af bizarre navne, gade op og gade ned, som f. eks. disse fem, der hævdes hjemmehørende i Ulkegade, den senere Holmensgade: »Jomfrue Ørn, den gule Fitte; Husaren eller Printz Kiørud; Væveren eller Madame Staabie; Lorentz Udhaleren; Katteskillingen« (9). Navnene kan imidlertid ikke uden

videre affejes som et produkt af fri fantasi hos sensationslystne og over-spændte trykkefrihedsskribenter. Prins Kørud f. eks., fra det ovenstående citat, er, selv om han lyder som en sagnfigur, et notorisk alias for værtshusholderen med det borgerlige navn (og det blakkede rygte) Anders Nielsen Winther (10). Og navnene er for den sags skyld ikke mere mærkværdige end dem, Hugo Matthiessen har fundet hæftet på prostituerede kvinder og bordelværtinder i 1500-tallets Helsingør (11). Man skal ikke skue hunden på hårene. Trykkefrihedsskrifterne og dagbogen kan ikke forkastes som kilde til, hvilke steder der blev raseret natten mellem den 17. og 18. januar 1772 (12).

På den anden side hersker der nogen uenighed om det samlede antal stormede »kontorer«. Lavest ses tallet sat af den ukendte ophavsmand til trykkefrihedsskriftet med den tidstypiske og knudrede titel »Det ulykkelige Udlæg, som skeete uden Dom og Execution Natten imellem den 17 og 18 Januarii paa de 56 Ponse-Contoirer og Ølkipperer, samt Betienternes Ubarmhertighed imod det smukke Kiøn, som gjorde Forretningen«. Som det fremgår af titlen: 56. I »Grev Struenses mærkværdige Testamente, opsat af ham selv og confirmeret af Lucifer« siges 65, mens Rosenlunds dagbog (som til forskel fra de to nævnte publikationer udover en opremsning af »kontornavne« oplyser de stormedes præcise adresse med gade og nummer, men uden navngivne personer) når op på 77. Andetsteds nævnes tal på 55, 60 og 72 (13). Minimumstallet på raserede ejendomme kan med ret stor sikkerhed sættes til 59. Det var det tal, et par nysgerrige øjenvidner nåede frem til, da de den følgende dag gennemvandrede byen for at fastslå ødelæggelsernes omfang (14).

Udover Rosenlunds liste og listerne i trykkefrihedsskrifterne findes også lister af mere officielt tilsnit. Udfejlsesfesten betød økonomisk tab for en række husejere i København, hvortil kom de, som »blot« fik spoleret inventar og ikke ejendomme. Ejendommene skulle genopbygges og repareres, inventar og løsøre skulle erstattes. Både fordi de hærgede og mishandlede ejendomme ikke var nogen pryd for byen, og fordi håndværkerne allerede var igang, accepterede byens øvrighed, at der iværksattes en offentlig indsamling til fordel for de skadelidte. Herefter gav også regeringen grønt lys for et sådant projekt (15). De mere eller mindre udspecificerede ansøgninger og regnskabsbilag, som tilgik magistraten for at få del i denne indsamling med angivelse af hver enkelts tab, er forsvundet. Men en skematisk opstilling med ansøgerens navn, adresse og skadens omfang findes. Selv om kongen af egen lomme skød 6000 rigsdaler i puljen, nåede man imidlertid langt fra op på de over 45.000 rigsdaler, som skaderne skulle beløbe sig til (16). Stillet over for dette dilemma vurderede magistraten ikke blot, hvorvidt beløbsangivelserne lå inden for det realistiske, da de

indkomne penge skulle fordeles. De enkelte ansøgere blev også bedømt ud fra deres »skyld«. Var der mistanke om, at man holdt bordel eller husede »løse kvinder«, var man a priori afskåret fra at få del i de indsamlede penge. Hvilke kriterier, magistraten har lagt til grund for denne filtreringsproces, kunne unægtelig være interessant at vide, men alene resultatet er overleveret. Ansøgerne blev delt i seks kategorier:

1. 42 uskyldige husejere og prioritetshavere.
2. 10 skyldige husejere, »til hvilke ikke uden grund, haves Suspicion«, men med fremmede prioriteter.

Disse to grupper, d. v. s. ialt 52 husejere (og prioritetshavere), modtog økonomisk støtte.

3. 13 personer som uden skyld har mistet effekter og løsøre.
4. 2 personer som i gruppe 3, der dog har sat deres fordringer urealistisk højt.

Også disse grupper modtog støtte.

5. 5 kreditorer i Gabels ejendom på Østergade.
6. 49 der har mistet effekter og løsøre, »men ikke uden grund holdes Suspecte«.

Grupperne 5 og 6 fik intet (17).

Ikke alle, der blev ramt af urolighederne den 17.–18. januar 1772, kunne således ifølge magistratens skøn betragtes som bordelværter og anløbne værtshusholdere. Tilsvarende tanker gjorde et trykkefrihedsskrift sig: »Jeg troer [reflekterede forfatteren] uden at forsynde mig, de, hvilke denne Ulykke i Staden er rammet, kan og bør deles i tvende Dele: Skyldige og Uskyldige« (18). En minoritet, som ikke var bordelværter eller havde med prostitution at skaffe, er da også utvivlsomt blevet suget med i malstrømmen. Målskiven for hele aktionen er der imidlertid ingen tvivl om. Det var »puncheværterne«, »de lystige værter«, der ». . . skjænker Punch-Viin med de dertil behøvende Piger« (19).

Deltagerne

I en moderne fremstilling som Harald Langbergs »Dødens Teater« fra 1971 hedder det om deltagerne i urolighederne under Udføjelsesfesten: ». . . selvfølgelig var det kun en fåtallig mængde af befolkningens værste udskud, der her havde grebet en kærkommen lejlighed til at slå sig løs« (20). Et helt

Københavnsk bordelinterieur fra det 18. århundrede.

analogt syn på deltagerne finder man til overmål i datidige trykkefrihedsskrifter – »the mob«, »Matroser og Pøbel«, »ryggesløse, fordrukne, urolige, grove og slette Mennesker«, »fordrukne Matroser, nogle fortumlede Kieldermænd, Spækhøkere og Bryggerknoller« (21). Pøbel var også, hvad myndighederne, eksempelvis personificeret ved politimesteren, Vilhelm Bornemann, havde at sige om aktørerne; destruktive repræsentanter for de allerlaveste lag i samfundspyramiden (22). Men det er et spørgsmål, hvor meget man skal lægge i et begreb som »pøbel«. Definerer man – som en politifuldmægtig gjorde det i forbindelse med uroligheder i København i 1793 – pøbel som »... drenge og andre der i paaklædning saae ud som Haandværks Karle og Arbeidsfolk« (23), er definitionen for snæver til at give et sandfærdigt billede af aktørerne. Under urolighederne i 1793, f. eks., deltog – uanset politifuldmægtigens påstande om det modsatte – også personer, »... som var skikkelig paaklædt, og ei kunde føres til den ringeste Classe«, blandt andet selvstændige erhvervsdrivende og embedsmænd (24). Det synes derfor, som om glosen pøbel har ligget nær, når øvrighedspersoner skulle etikettere deltagerne i uroligheder i København.

Også for Udfejlsesfestens vedkommende skal sådanne bekvemmeligheds-gloser givetvis tages med varsomhed. Et enkelt af de mange trykkefriheds-skrifter, som bærer præg af at være en øjenvidneberetning, skildrer, hvorledes også »pæne borgere« var i aktion i ly af mørket: »Men at jeg da skal skrifte reent ud, gid jeg faae Got, om jeg ikke saae adskillige artige Dragter i Løbe-Gravene, omkring ved de smukke Festninger. Som f. Ex. Da Fæstningen: Mad. Mads Madsens-Borg skulde blokkes og man begyndte at rykke Krigs-Maskinerne nær til vor fromme Madames Mure, vrimlet den ene Skindpels i den anden, den ene Kittel i den anden, den ene Rokkelore i den anden, men derfor siger jeg ikke just at Spekhøkerne, Bryggerkarle og Hyrekudske nærmede sig Fæstningsværkerne. Da den første Bombe blev løsnet ved det smukke lille Skræder-Kastel i Laxegaden, fik jeg Øye paa mange smukke Borger-Kioler« (25).

Motiver

Med hensyn til deltageres motiver byder det samtidige materiale på flere forklaringer. Først og fremmest: Aktørerne var en flok sanseløst berusede ballademagere; marionetter i hænderne på ledere, »ringleaders« (26), der distribuerede lister med angivelse af, hvor deres håndlangere skulle slå til. Sådanne ledere er enten navnløse eller som f. eks. af forfatterinden og »hofsladdertasken« Charlotte Biehl peget præcist ud: enkedronning Juliane Marie og grev Rantzau (en af de aktive i Struensee-kuppet) (27). Nok har enkedronningen, arveprinsen og Guldberg samt kredsen omkring dem et langt stykke ad vejen sympatiseret med Udfejlsesfesten. Der blev tøvet påfaldende længe, før ordensmagten hen ad 4-tiden om morgenen blev sat ind mod deltagerne i urolighederne. Og valget af ofre var, som kongens tidligere kabinetssekretær, schweizeren Reverdil, maliciøst noterede sig, særdeles heldigt – det var jo ihvertfald ikke de nye, illegitime magthavere selv! – »Og den ny regering straffede ingen for dette glædesudbrud, der var så naturligt i sine årsager og så heldigt med sit valg af ofre« (28). Men at slutte fra en vis sympati med aktionen til, at den direkte skulle være iscenesat oppefra, er imidlertid et langt spring. Formentlig kan man da også med sindsro lægge såvel forestillingerne om ledere, forstået som udenforstående skumle bagmænd, der i forvejen havde tilrettelagt hele aktionen, som forestillingerne om lister til side.

Men hvis der *ikke* har eksisteret en i forvejen tilrettelagt plan og omhyggeligt udarbejdede og mangfoldiggjorte lister, må der søges andre forklaringer på, hvorledes deltagerne i urolighederne fandt vej til bordellerne i nattens mulm og mørke. Enten har der blandt dem været personer med »inside-information« – »Troligt er det, at mange af dem, som har været

med at ruinere ovenmeldte Huse . . . har mangel Aftenstund i Tusmørket besøgt disse smukke Jomfruhuse, ja maaske hvilet om Natten i Skiøgens Arm« som et trykkefrihedsskrift udtrykker sig (29). Eller der har blandt deltagerne været lokale folk; folk der vidste alt om, hvad der foregik hos naboen og genboen. Under alle omstændigheder er det svært at forestille sig, at personer, som optrådte i slåbrok midt under urolighederne, er kommet særlig langvejs fra – midt om natten i januar måned (30).

Iøvrigt kunne man – navnlig i Øster kvarter, Københavns bordelkvarter par excellence – dårligt undgå at have en forestilling om, hvor bordellerne havde til huse. For der blev almindeligvis ikke udvist større påholdenhed med hensyn til reklamemetoder. På en tur gennem den tætpakkede slum kunne man umuligt overse de mange skumle buler og de mistænkeligt pynkede kvinder, som ganske åbenlyst stod som »skilte« i vinduer, døre, opgange og kælderhalse. Blot to eksempler fra 1770'erne: Da tre betjente under en natlig politirazzia i Øster kvarter ». . . passerede igiennem Viingaard Strædet stod et Pyntet Qvind Menniske i Ponsche Skiænker Margrethe Bierckes Enkes Forstue [og] inviterede dem 2de gange ind« (31). Og hos puncheskænker Helvigs enke i Reverentzgade har de prostituerede kvinder ». . . grebet fat paa Mandfolck og slæbt dem need i Kielderen og . . . skioldt dem ud naar de ikke har villet lade sig trække need« (32).

Et andet syn på deltagerens motiver – som tildeler dem væsentlig større grad af rationalitet – er det, der går på, at urolighederne skal ses som religiøst og moralsk betinget. De var en massiv kollektiv reaktion ». . . mod en enorm og ukontrolleret tøjlesløshed« (33). For med en ny og revideret politilovgivning pr. 2. april 1771 havde Struensee – hævdedes det – givet den københavnske prostitution fuldstændig frie tøjler. I denne lov, som var udarbejdet af Struensee-manden, overpræsident U. A. Holstein, hed det blandt andet: »Politimesteren skal iøvrigt aldeles ikke blande sig i, hvad der sker eller ikke sker indendørs i husene, men tværtimod lade enhver nyde al frihed heri. Lige så lidt skal han bekymre sig om denne eller hins indtægtskilder. Ejheller skal han – medmindre hans bistand udtrykkelig kræves – tilvejebringe oplysning om, hvorvidt kvinder lever alene eller ej; om der ved nattetide bliver drukket og spillet på værtshusene; eller om hvad der sker i indbyggernes privathjem ved højtiderne« (34). Disse indskrænkninger i politiets kontrollerende myndighed vis å vis hovedstadsindbyggerne stod imidlertid i høj grad for Struensees egen regning (35), og ihvertfald var de uden basis i det borgerlige moralkodeks, der så disse bestemmelser som ene og alene et forsøg på ». . . at sætte Skiøgerne i Sikkerhed« (36). Lagt sammen med en række andre ». . . uforsigtige og tøjlesløse Forordninger, som udkom til den huslige og ægteskabelige Troskabs Svækkelse«, blandt andet om liberalisering af mulighederne for at indgå

Afbildning paa det store Sørge-Sæt,
for Nympherne at bære efter den fordam

Greve Johan Friderich Struensee,

Satirisk stik fra tiden efter Struensee-kuppet: De prostituerede kvinder begræder tabet af deres »velgører«.

ægteskab (37), var der hermed skabt grobund for, at København kunne udvikle sig til et veritabelt Sodoma og Gommorha. Efter den 17. januar 1772 var de prostitueredes »ven« og »Patron« imidlertid ude af billedet, og Udfejlsesfesten (bare navnet!) havde til hensigt at »... udslette alle ugudelige af Landet, og udrydde af Herrens Stad alle dem, som gjør Uret« (38). Det skal slet ikke udelukkes, at dette motiv har været en reel drivkraft for en større eller mindre del af aktørerne, som har oplevet Struensee-styret og usædelighed som synonym.

Enkelte trykkefrihedsskrifter antyder endnu et motiv. Det nævnes sjældent som motiv direkte, men fremføres som led i en systematisk hetz, i en »... art læserbrevstorm, hvor kun én tendens var accepteret« (39), mod prostitution og bordeller i tiden efter 18. januar 1772. Men der er utvivlsomt tale om et motiv alligevel, et motiv af økonomisk natur. Struensee-epoken var økonomiske uår for København. På det industripolitiske område gennemførtes under Struensee, at den hidtidige politik med et statsligt engagement i manufakturer og fabrikker blev lagt på hylden. Fabrikerne og manufakturerne blev afviklet – måske som svar på en udefra kommende

økonomisk depression, og »Resultatet blev en meget omfattende arbejdsløshed i København« (40). Men ikke nok med at arbejdsløsheden hærgede. Sammenfaldende med dette var der katastrofal fødevaremangel i hovedstaden, såvel i vinteren 1770/71 som i 1771/72. Korn- og brøddriserne lå usædvanlig højt, og ved de ekstraordinære kommunale brøddudsalg var der kø og tumulter (41). Københavnerne i tusindtal må have følt deres eksistens truet. Men én befolkningsgruppe pugede tilsyneladende penge i den ellers fattige tid: bordelværterne og de prostituerede. – »Ja man kan jo nok fortælle sig Helvede paa andre Ting, end som alene paa Horerie, enten ved falsk Vægt, falsk Maal, Tyveri, Bedragerie med mere, hvormed man udsuer (!) sin Næste og stæler ham Pengene af Lommen«. – I deres hæmningsløse jagt på »utilladelig slem Vinding« er bordellerne at ligne med dem, ». . . hvis Næring og Brug grunder sig paa ubillig Ager og Rente, eller som Korn-Pugere, der forhøier Priserne, og forvolder dyr Tid iblant den fattige Almue, samt Told-Forpagtere og flere Ægyptiske Plage-Fogder, som kiendelig udsuer Landets Indbyggere«. – »Naar vi nu gjør Kalkyl, og siger, at kuns en Person gaaer ind i hver af disse Huse en Aften, og i det aller ringeste ikke fordøyer mere end Een Rixdaler pro Persona, tænk mig saa engang, hvordan disse 72 Rdlr [forfatteren regner med 72 stormede bordeller] bliver dubleret, naar jeg regner at mange har gjort det samme som een. Alle disse Penge er et offentlig Tyverie; thi hvad Skiøgen faaer, har ingen andre Got af. Tænk nu engang, hvor uendelig store Summer der maae savnes iblant os . . .« (42).

Hvorvidt der med sådanne forestillinger blot er tale om et drømmebillede, men med den håndgribelige konsekvens, at bordelvrter og prostituerede kvinder blev presset ind i rollen som syndebugke for de fatale økonomiske forhold i 1771–1772, skal være usagt. Vigtigst er, at sådan kunne de opleves. Og den indædte, hadefulde tone i de fremførte eksempler er umiskendelig.

Der er i denne forbindelse grund til at hæfte sig ved den anvendte aktionsform under Udfejlsesfesten: det målrettede hærværk på materielle ting, aldrig på personer (43). Netop *denne* aktionsform er et generelt kendemærke for den førindustrielle, folkelige protest i storbyerne London og Paris. »Mens deltagerne i sådanne førindustrielle, folkelige protestaktioner nok optrådte forskelligt ved forskellige lejligheder, var der altid to gennemgående træk ved disse aktioner: det direkte, og spontane element samt bestræbelserne for at gennemføre en form for elementær, »naturlig« retfærdighed. De, der strejkede, ødelagde sædvanligvis maskinerne, eller de stormede deres foresattes bopæl; de, der protesterede mod fødevarepriserne, invaderede torve, markeder og bagerforretninger, hvor de gennemførte en folkelig priskontrol; navnlig i byerne var de, der protesterede,

tilbøjelige til at storme andre troessamfunds mødesale og kapeller og til at ødelægge deres ofres private huse og ejendele« (44). I Paris og London fandt disse aktioner gerne sted ». . . i reaktion på en åbenlys trussel mod arbejdernes, de mindre håndværkeres og de småhandlendes livsvilkår« (45), som George Rudé har dokumenteret det.

Bag urolighederne i København den 17.–18. januar 1772 har derfor næppe blot ligget et moralsk-religiøst betinget had til kabinetsministeren og hans påståede proselytter, bordellerne og de prostituerede kvinder. Økonomisk frustration og utålelig social nød har i 1771–72 været et tema, som ikke blot hovedstadssamfundets allerfattigste lag, men også grupper længere oppe ad rangstigen – grupper som under »normale« økonomiske betingelser ellers plejede at kunne klare sig – har kunnet forenes om. Ikke blot »*de ludfattige*, som virkelig lider nød, og *de fattige*, der sidder hårdt i det, samt *det arbejdende folk*, der arbejder hårdt men ikke lider nød«, men også repræsentanter for »*middellagene*, der lever godt« (46), som det hedder i en analyse af samfundsgrupperingerne i det førindustrielle England, må formodes at have været truet på deres eksistens i perioden under Struensee. At spørgsmålet om økonomi løber som en rød tråd under Udfejlsesfesten antydes ligeledes af en henkastet bemærkning i den tidligere omtalte Reverdils memoirer: »Dernæst blev det et spørgsmål om at angribe baron Schimmelmans palæ, fordi det tilhørte en rig pengemand« (47). Noget tilsvarende kommer frem i et brev, affattet af en kaptajn Schönning natten mellem 23. og 24. januar 1772, før han skal ud for at se til patruljerne, som holder vagt i Københavns gader for at forebygge nye uroligheder: »De har truet, siger man, endnu at ville plyndre fleere Huuse, og deriblandt nogle af Distinction« (48).

Udfejlsesfesten lader sig udmærket tolke som primært en bred »ekstra-parlamentarisk« aktion, en forsinket social protest over for Struenseestyret, udsprunget af de stadig barskere levevilkår i de forudgående par år (49).

Denne artikel er blevet til med støtte fra Statens humanistiske Forskningsråd. For råd og dåd ved udarbejdelsen takker jeg Gustav Henningsen, Eske K. Mathiesen og Iørn Piø.

Noter og henvisninger:

1 Svend Cedergreen Bech, Brev fra Dorothea. Charlotta Dorothea Biehls historiske breve, Kbh. 1975, s. 294. Fr. Schiern, Bidrag til Oplysning af Katastrophen den 17de Januar 1772, i Historisk Tidsskrift 4. rk. 2, s. 730. 2 Se: Harald Langberg, Dødens Teater. Revolutionen 1772, Kbh. 1971, s. 37–38. Svend Cedergreen Bech, Struensee og hans tid, Kbh. 1972,

s. 360–64. Se også samme, *Oplysning og Tolerance 1721–1784*, bd. 9 i *Politikens Danmarks-historie* 3. udg. Kbh. 1977, s. 479–80. 3 Bl. a. i *The Crowd in the French Revolution*, Oxford 1959. *The Crowd in History 1730–1848*, New York, London, Sidney 1964. *Hanoverian London 1714–1808*, London 1971. *Paris and London in the eighteenth Century. Studies in Popular Protest*, New York 1971. 4 Se f. eks. Svend Cedergreen Bech, *Brev fra Dorothea* . . . , s. 282 og (Søren Rosenlund), *Anonym Dagbog fra Struensee-tiden*, i *Rigsarkivet (RA)*, håndskriftsamlingen IV N 15, upagineret, jfr. *RA håndskriftsamlingen IV N 11 »Anonym Dagbog fra 15 Junii (!) – 27 Januar 1772«*. Rosenlund var antagelig øjenvidne til ihvertfald en del af Udfejlsesfesten, jfr. *Den paa sin egen Regning flyttende Trops bedrøvelige Udtog af de smukke Huse Natten imellem den 17 og 18 Januarii*, Kbh. 1772, s. 6. 5 (Søren Rosenlund), *Anonym Dagbog* . . . Se også: *En Supplique fra de Kiøbenhavnske Jomfrue-Huuse*, som skulde have været overleveret til Greve J. F. Struensee, dersom ikke bemeldte Greve, formedelst indløbende Omstændigheder, var bleven hindret fra at imodtage fleere Suppliquer, Kbh. u. å., s. 5. 6 *Upartiske Tanker over den voldsomme Medfart, som Natten imellem den 17 og 18 Januarii indeværende Aar 1772 vederfores de mange saa kaldte Jomfrue-Huse i Kiøbenhavn*, i *Pennen* forfattet af en gammel Magister Philos, Kbh. 1772, s. 17. 7 *Vedr. skillingstrykkene: Fr. C. Krohn, Samlinger til en beskrivende Fortegnelse over Danske Kobberstik, Raderinger, Illustrationer m. m.*, Kbh. 1962, nr. 1633–36 og V. E. Clausen, *Det folkelige danske træsnit i etbladstryk 1650–1870*, Kbh. 1961, s. 188–89. 28 trykkefrihedsskrifter vedrørende bordelstormen er samlet i *Luxdorps trykkefrihedsskrifter 2. rk. 7 (Det kgl. Bibliotek)*. 8 *Grev Struenses mærkværdige Testamente*, opsat af ham selv og confirmeret af Lucifer, Kbh. 1772. Det ulykkelige Udlæg, som skeete uden Dom og Execution Natten imellem den 17 og 18 Januarii paa de 56 Ponse-Contoiers og Ølkipperer, samt Betienternes Ubarmhiertighed imod det smukke Kiøn, som gjorde Forretningen, Kbh. 1772. (Søren Rosenlund), *Anonym Dagbog* . . . 9 *Grev Struenses mærkværdige Testamente* . . . 10 *Om Anders Nielsen Winther*, se f. eks. Carl C. Christensen, *Fra Vingaarden til Østertorv. En Bydels Historie*, Kbh. 1950, s. 127, 133. 11 *Hugo Matthiessen, De Kagstrøgne. Et Blad af Prostitutionens Historie i Danmark*, 2. opl. Kbh. 1964, s. 77–80, 85–86. 12 *Tager man en tilfældig gadestrækning*, f. eks. *Dybengsgade i Øster kvarter*, og samlæser trykkefrihedsskrifterne og Rosenlunds dagbog med materiale af mere officielt tilsnit (herom senere), bliver resultatet, at skrifterne og dagbogens pålidelighed generelt synes stor. Selv om den fuldstændige harmonisering ikke kan opnås, er samtlige »lister« påfaldende enige om det totale antal stormede lokaliteter i Dybengsgade. 13 *Optegnelser af afdøde Etatsraad Schou (død 1840) foranledigede ved Læsningen af Dr. Høsts Skrift »Der Graf Struensee und seine Ministerium, Kopenhagen 1826–27«* skrevet i maj 1837, gengivet i *Carl Bruun, Collecteana 2*, s. 316. (København Stadsarkiv, SA). *Upartiske Tanker* . . . , s. 11. No 2 *Fortsættelse af Frøken-Contorenes Ruin*, u. st. u. å., strofe 2. 14 *Optegnelser af afdøde* . . . , s. 316. 15 *Magistratens kopibog 1772B*, ad nr. 139, jfr. samme, ad nr. 215 og kopibog 1772A, ad nr. 48, 49 og 63 samt magistratens resolutionsprotokol 1771–73, fol. 329 (SA). *Danske Kancelli (DK) E 7*, koncepter og indlæg til 1. departements missiver 5.11.1772, nr. 681 (RA). 16 *DK E 7*, koncepter og indlæg til 1. departements missiver 5.11.1772, nr. 681. Enkelte, løsrevne ansøgninger ligger stadig i *DK E 35*, henlagte sager 1771–73 (RA). 17 *Magistratens kopibog 1772B*, ad nr. 139. Andet offentligt materiale med oplysninger om, hvilke lokaliteter der rammes af urolighederne, er indkvarteringsmandtallene for 1771–72 (SA), hvor der ud for enkelte ejendomme er noteret, at huset er »ruineret«. En liste »Over een Deel Huuse som Natten imellem den 17 og 18 Jan. sidstl. af Pøbelen er bleven Ruineret« (ifølge skriverhånden udfærdiget af politimyndighederne) opremsrer alene 13 ejendomme, se magistratens kopibog 1772A, ad nr. 270 (SA). 18 *Upartiske Tanker* . . . , s. 11. 19 *Det faktiske antal »uskyldige«* efter magistratens skøn er i virkeligheden beskedent, da der i vid udstrækning er addressesammenfald for grupperne I og VIs vedkommende. »Liste over alle de saakaldede lystige Verter her i Kjøbenhavn, som skjønker Punch-Viin med de dertil behøvende Piger, samt hvor mange enhver holder til sit Nærings Brug«, i *Carl Bruun, Collecteana 5*, s. 113–14 (SA). Af denne listes ialt 45 optalte puncheværter blev de 31 stormet under Udfejlsesfesten. Listen er formentlig blevet til på overpræsident U. A. Holsteins initiativ, d. v. s. mellem april 1771 og januar 1772, jfr. C. A. Trier, *Ulrik*

Adolf Holstein (1731–1789). Studier over den oplyste Enevældes første Dage i Danmark, Kbh. 1916, s. 135. 20 Harald Langberg, Dødens Teater . . . , s. 37. 21 Letters from an English Gentleman On his Travels through Denmark concerning the late Transactions in Copenhagen etc., London 1772, s. 12–13. Kiøbenhavns Pro Memoria over den meget merkverdige Begivenhed som skede den 17 Januarii 1772, Kbh. u. å., strofe 19. Upartiske Tanker . . . , s. 17 (skal være s. 33). Brev til disse Tidens Skribentere og Forsvars Skrift for Contoирnerne, med hosføyede Erindringer til alle unge og bemidlede Mennesker. Skrevet af Cloris, Phyllis og Doris, tilligemed et poetisk Tillæg af Coridon, Kbh. 1772, s. 4. Brev fra den Londonske Pøbel til Pøbelen i Kiøbenhavn oversadt af det Engelske ved en dansk Coffardie MaTroS, Kbh. u. å., s. 12. Svend Cedergreen Bech, Brev fra Dorothea . . . , s. 282–83. 22 Københavns politi, perioden indtil 1793, korrespondanceprotokol 1A 1766–74, under 18.1.1772 (Landsarkivet for Sjælland m. m. LAS). 23 DK F 12 koncepter og indlæg til sjællandske tegnelser 2.2.1793, nr. 104 & 125, protokol B, fol. 31 (RA). 24 Samme, protokol A, fol. 82. Til stede var f. eks. en billardholder, en juveler, en gift kone, en ekspeditionssekretær i Danske Kancelli, en baker, en fuldmægtig, en murermester og en musik- og tegnelærer. 25 En Engelsk Supken til Struensee I Anledning af den, der i Avisen komplimenteret Faderen til det uskyldige Foster, kaldet: Den brave Holmens Magtes glade Indtog i de smukke Huse etc., Kbh. 1772, s. 14. 26 Udtrykket »ringleaders« er revolverjournalisten John Browns, se hans The Northern Courts, containing original Memoirs of the Soverreigns of Sweden and Denmark since 1766 including the extraordinary vicissitudes in the lives of George III 1, London 1818, s. 147–48. 27 Om anonyme ledere f. eks.: Den paa sin egen Regning . . . , s. 7. De betydelige Forandringer ved det Kongelige Hof som af Kiøbenhavns Indvaanere med glæde hørtes og saaes Fredagen den 17 Januarii 1772, Kbh. 1772, s. 6. Nyeste Beskrivelse over Hun-Cantoreernes Udfeylses-Fest paa den Extraordinaire Flyttetid i deres Gader, som skede ved Creti og Pleti om Natten til den 18de Jan. 1772. Tilligemed den flyttende Skares Begrædelse over, at Udfeylsens Fest ey maatte blive holdet oftere end den ene Nat. Kan af Liebhavere synges som Jephthas Viise, Kbh. 1772, strofe 12. Charlotte Biehls tolkning: Charlotte Dorothea Biehl's Breve om Kong Christian VII. Udgivne efter Originalerne af L. Bobé, Kbh. 1905, s. 440 ff + note. Søren Rosenlund peger på udenrigsminister Osten som ophavsmand, se (Søren Rosenlund), Anonym Dagbog . . . 28 Struensee et la cour de Copenhague 1760–1772. Mémoires de Reverdil . . . v. Alexandre Roger. Paris 1858, s. 341. 29 Upartiske Tanker . . . 30 En Engelsk Supken . . . 31 Københavns politiret, 2. protokol 1777–79, forhørsprotokol nr. 1, fol. 565 (LAS). 32 Samme, 1. protokol 1779–81, forhørsprotokol nr. 1, fol. 517. 33 Letters from an English Gentleman . . . 34 DK E 35, henlagte sager 1771–73, udateret skrivelse i lægget »Københavns Finance Vesen, Politie etc. angaaende 1770« (RA), jfr. Københavns politi, perioden indtil 1793, kancellibreve 1727–73, under 2.4.1771 (LAS). 35 Holger Hansen, Kabinetstyrelsen i Danmark 1768–1772. Aktstykker og Oplysninger 2, Kbh. 1919, s. 586. Samme, Inkvisitionskommissionen af 20. januar 1772. Udvalg af dens Papirer og Brevsamlinger til Oplysning om Struensee og hans Medarbejdere 1, Kbh. 1927, s. 25. 36 P. Fr. Suhm, Efterretninger om de danske Konger efter Souverainiteten, Ny kgl. Saml. 1728, 2°, fol. 15v (Det kgl. Bibliotek). 37 Julius Clausen og P. Fr. Rist (red.), Blade af Rector Joh. Henr. Taubers Dagbøger, Kbh. 1922, s. 117. (A. C. Gaspari), Urkunden und Materialien zur nähern Kentniss der Geschichte und Staatsverwaltung Nordischer Reiche 2. Fortz. (Hamburg) 1790, s. 225–34. Edvard Holm, Danmark-Norges Historie fra Den store Nordiske Krigs Slutning til Rigerens Adskillelse (1720–1814) 4:2, Kbh. 1902, s. 43–46. 38 Se teksten i skillingstrykket »Alamodisk Sorge-Sæt« og i »Den knusede Ponce-Bolle«, jfr. Fr. C. Krohn, Samlinger . . . , nr. 1633 og 1635. Et Par Ord fra de endnu huusvilde Nat-Nympher til Grev Struensee, forfattet i deres sidst afholdte Conseil i Dukke-Skabet og til Trykken befordret af en drukken Engelskmand, Kbh. 1772, strofe 10. 39 Harald Langberg, Dødens Teater . . . , s. 38. 40 Erling Olsen, Danmarks økonomiske historie siden 1750, Kbh. 1967, s. 106–07. Hans Chr. Johansen, Carl August Struensee: Reformier or Traditionalist?, i Scandinavian Economic History Review vol. 17, 1969, s. 179–98. 41 Astrid Friis og Kristof Glamann, A History of Prices and Wages in Denmark 1660–1800 1, London, New York, Toronto 1958, s. 157. Poul Thstrup, The Standard of Living in Copenhagen 1730–1800. Some methods of measurement,

Kbh. 1971, s. 58–59, navnlig fig. 5, s. 60. Carl Bruun, Kjøbenhavn 3, Kbh. 1901, s. 301. 42 En artig Samtale imellem en gammel Jydsk Rofferske og en gammel Siøllandsk Bonde- mand som havde en Kurv paa Nakken og raabte med Æg, Kbh. u. å., s. 7–8. Hiertestyrkende Draaber imod Qvalm og Sorg for de skadelidende Brødre og Søstre, som den 17 og 18 Januarii bleve ruinerede. Distilleret af gammel Søstre, som med et oprigtig Hierte tager Deel i deres til- føiede Skade, Kbh. 1772, s. 15. Den brave Holmens Magtes glade Indtog i de smukke Huse paa den mærkværdige St. Antonii Dag 1772, Kbh. 1772, s. 8. 43 Om fysisk vold på personer meldes der intet. Tværtimod. Se f. eks. (Søren Rosenlund), Anonym Dagbog . . . og Struensée et la cour . . ., s. 340–41. 44 George Rudé, *The Crowd in History* . . ., s. 238. 45 Samme, *Hanoverian London* . . ., s. 184. 46 Analysen er Daniel Defoes. Gengivet og diskuteret i George Rudé, *Hanoverian London* . . ., s. 37 ff. 47 Struensée et la cour . . ., s. 341. 48 Gengivet i Fr. Schiern, *Bidrag* . . ., s. 734, note **). 49 Udfejelsesfesten er set i et større, både dansk og europæisk perspektiv i: Henrik Stevnsborg, *Fra Den store Udfejelsesfest til Tømrestrejken*, i *Fortid og Nutid*, 1980, under udgivelse.

Summary

»Pulling down« *Brothels in Copenhagen, January 17–18, 1772*

As a result of a coup, Danish dictator Count J. F. Struensee was ousted from power on January 17, 1772. Jubilation amongst the inhabitants of Copenhagen was riotous and resulted in the »pulling down« of suspected brothels on January 17–18, 1772. Sympathizers of the mayhem dubbed the violent events *Den store Udfejelsesfest* (i. e. The Great Clean-Up Party).

As an attempt to explain this *Udfejelsesfest*, the article takes as its point of departure the diffuse source material of the time as well as Georg Rudé's research on »the crowd in history«. Contemporary penny prints and penny pamphlets relate in detail the systematic destruction of suspected brothels and their contents. Two penny pamphlets as well as an unpublished *diary* furthermore contain street-by-street catalogueing of people and locations that were targeted for attack. The tally of stormed brothels as cited by those and various other sources, however, reveal disagreement, ranging from a count of 56 to one of 77. Nevertheless, a minimum total could be set at 59.

Also more official sources exist as to the extent of destruction during the *Udfejelsesfest*. To meet with economic demands in connection with reconstructing the razed and otherwise vandalized property a public collection was accepted both by the City of Copenhagen and by the Crown. Applications were accepted for compensation requiring the applicant's name, address and extent of damages. The communal authorities then were to judge not only what a realistic sum was for compensation but which applicants were rightly suspected of running brothels or housing »loose Women«. Undoubtedly, a minority who were not into prostitution experienced losses during the riots. However, the target groups of the entire action were so-called *punch-innkeepers*, the type of brothel, or quasi-brothel, that flourished in Copenhagen in the times of Struensee.

The rioters have persistently been described as »the mob«. But the question is, how much shall we ascribe to the term »mob«? It seems that this term in particular has been a most handy one in the eighteenth century as a label to participants in city riots and it should not be accepted on face value. Furthermore one of the many contemporary penny pamphlets, bearing status as an eye-witness account, distinguishes how also proper citizens were involved during the *Udfejelsesfest*.

With regards to motive various explanations are offered. First and foremost the rioters are claimed to be a flock of senseless, drunken troublemakers. This seems *too easy* an explanation. And it is unsustainable. Another viewpoint, offering a higher degree of rationality, was that the riots was a reaction »against an enormous and unrestrained debauchery«. The Struensee-regime by an act of law in April, 1771 gave the prostitutes a free hand it was claimed, so that the city was on the verge of becoming a Sodom and Gomorrha. It can not be rejected that reli-

gious and moral motives to some extent have been an actual impetus for a lesser or greater part of the rioters who have experienced Struensee and immorality as synonymous.

Some pamphleteers, however, hinted at another motive for the systematic campaign against prostitution and brothels – one of an economic nature. The Struensee-epoch in fact was witness to an economic crisis for Copenhagen. Under Struensee the statesubventioned manufactures and factories in the city were given up. Unemployment came to reign and Copenhagen at the same time was haunted by a catastrophic food-shortage during the winters of 1770/71 and 1771/72. Alone among the population of Copenhagen one group made money in this time of crisis – viz. the prostitutes and the brothel-keepers. For this reason, it seems plausible, they eventually became the scapegoats for the fatal economic conditions in 1771–72.

In this connection there are grounds to note the form of action used during the *Udfejelsesfest*: the determined vandalism against property and never against people. As laid out by George Rudé, exactly this kind of action is the general earmark of the preindustrial, European social protest of the 18th and 19th centuries. Behind the riots in Copenhagen during January 17–18, 1772 thus probably did not simply lie a moral and religious based hatred towards the dictator and his alleged converts the brothel-keepers and the prostitutes. Economic frustration and great want had, in 1771–72, become a theme able of uniting the very poorest in society with citizens higher up the social ladder. The *Udfejelsesfest* may be viewed as a belated social mass protest towards the Struensee-regime, born of the still severer living conditions in the preceding couple of years.

Summary by Robert Storace, M. A.